

VLADAN DESNICA I NJEGOŠ

Univerzitet Crne Gore

Apstrakt: Prilog donosi neobjavljeni prevod na italijanski jezik posvetne pjesme Njegoševe *Luča mikrokozma*, koji potpisuju Vladan Desnica i njegov otac Uroš. Datiran u novembar 1940. godine, prevod je sačuvan u Desničinom privatnom arhivu u Zagrebu. Do saznanja o njegovom postojanju vodio je sasvim slučajni trag, a prevod je u porodičnom arhivu Vladana Desnice pronašla i za objavljivanje mi ga kolegijalno ustupila Sanja Roić, redovna profesorica na Odsjeku za talijanistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kojoj dugujem zahvalnost, isto kao i dr Urošu Desnici, Vladanovom sinu, čijom ljubaznošću i trudom je traganje za prevodom Njegoševih stihova u zaostavštini njegovog oca uspješno okončano. U radu se rekonstruiše Desničin neuspjeli pokušaj da prevod objavi dvadeset i pet godina nakon njegovoga nastanka. Takođe, prevod se dovodi u vezu s ostalim italijanskim verzijama Njegoševih pjesničkih djela i situira u okvir onih interesovanja Vladana Desnice koja su ga, s jedne strane, mogla uputiti na Njegoša, a koja su, s druge, rezultirala njegovim književnim prevodima na italijanski i sa italijanskog jezika.

Ključne riječi: Desnica, Njegoš, *Luča mikrokozma*, prevodi Njegoša na italijanski

Italijanski predstavlja prvi strani jezik na koji je prevedena poezija Petra II Petrovića Njegoša. Za službene potrebe austrijske administracije još tridesetih godina XIX vijeka na ovaj jezik prevedena su neka njegova rana pjesnička ostvarenja: spjev *Glas kamenštaka*, čije štampanje bečka cenzura nije odobrila, i jedna prigodna oda u čast stupanja na prijesto austrijskog cara Ferdinanda I. Rukopisi ovih prevoda objavljeni su više od stotinu godina nakon što su nastali. Prvi objavljeni italijanski prevod Njegoševih stihova, pjesma „Tri dana u Trijestu“, štampan je marta 1844. godine u tršćanskom listu *Favilla*, u to vrijeme poznatom po svojoj otvorenosti za aktuelnu južnoslovensku književnu i političku problematiku. Prevođenje na italijanski odlomaka iz *Gorskog vijenca* započelo je svega nekoliko mjeseci nakon što je, sredinom februara 1847. godine, Njegošev dramski spjev štampan u Beču. Nije poznato da je neka druga prevodna književnost tako brzo reagovala na pojavu ovoga najčuvenijeg Njegoševog djela. U prevođenju *Gorskog vijenca* na italijanski jezik, kako u odlomcima tako i u cjelini, ogledalo se od tada više prevodilaca među kojima, i u XIX i u XX vijeku, dominiraju tzv. našijenci, uglavnom bilingvalni Dalmatinci, kulturni poslenici s istočne obale Jadranskog mora, koji su, u početku u duhu romantičarsko-preporodnih ideja (Ivan Frančeski, Jakov Čudina, Ivan Nikolić), a potom i raznim drugim povodima (Umberto

Urbani, Petar Kasandrić), italijansku čitalačku publiku željeli da upoznaju s jednim od najvećih pjesnika tzv. Južne Slavije. Istom geografskom, pa i idejnom kontekstu, pripadala je, do početka XX vijeka, i većina autora raznovrsnih napisa o Njegošu, koji su se na italijanskom jeziku pojavili za života i poslije smrti crnogorskog vladike i pjesnika: Ivan Frančeski, Nikolo Tomazeo, Franjo Karara, Jakov Ćudina, Šime Ljubić, Marko Car. Ovi podaci ne predstavljaju iznenađenje, jer je tom jadranskom i mediteranskom ambijentu suštinski pripadao i sâm Njegoš, s obzirom na činjenicu da je na njega bio najviše, neposredno i neprekidno upućen i u svom ličnom životu i u svom vladarskom djelovanju. Svi njegovi putevi iz Crne Gore – prema Petrogradu, Beču, Veneciji i jugu Italije – vodili su prvo do Trsta, kroz Boku i Dalmaciju, u kojima je imao zvaničnih i nezvaničnih dodira kako s predstavnicima austrijskih vlasti tako i s istaknutim predstavnicima bokeljsko-dalmatinske duhovne i svjetovne elite. A od stranih jezika koje je poznao Njegoš je prvo ovladao upravo italijanskim, učeći ga još u ranoj mladosti, tokom školovanja u Herceg Novom, i koristeći ga u kontaktima s austrijskim vlastima u Boki i Dalmaciji, u kojima je italijanski i pod austrijskom upravom, nakon Bečkog kongresa, zadržan kao jezik lokalne administracije, školstva i sudstva. Tokom XIX vijeka Njegoševе stihove prevodili su i o njemu pisali i Italijani, i to upravo oni koji su određenim svojim naučnim ili književnim interesovanjima bili upućeni na južnoslovenski i uopšte slovenski svijet (Bartolomeo Bjažoleto, Frančesko dal Ongaro, Ćezare Tondini de Kvarengi, Domeniko Ćampoli). Tradicija da se prevodjenjem Njegoševih stihova na italijanski bave većinom prevodioci porijeklom iz južnoslovenskih ili, preciznije, jadranskih krajeva, nastavila se i u XX vijeku (Petar Kasandrić, Umberto Urbani). U izvjesnom smislu, to se može reći i za autore većine napisa o Njegošu, iako oni sada dolaze uglavnom iz konteksta italijanske slavistike, koja nastaje i razvija se kao samostalna filološka i književno-kritička disciplina od dvadesetih godina XX vijeka (Bartol Mitrović, Đovani Maver, Arturo Kronia, Umberto Urbani, Franjo Trogranić, Marija Mitrović).

Osim *Gorskog vijenca*, koji se do danas pojavio u tri integralne italijanske verzije – Ivana Nikolića (1902), Umberta Urbanija (1939, 1960) i Petra Kasandrića (završena 1926, objavljena 1999, 2003, 2013), pažnju prevodilaca na italijanski jezik rijetko i sporadično privlačila su i neka druga, uglavnom kraća Njegoševa pjesnička ostvarenja, dok su dva njegova, uz *Gorski vijenac*, najznačajnija djela, *Luča mikrokozma* i *Lažni car Šćepan mali*, zaobilažena (Kilibarda, 2014). Ipak, prije desetak godina, sasvim neočekivano i nenajavljeno, pojavio se integralni italijanski prevod Njegoševog najapstraktnijeg djela, filozofsko-religioznog spjeva *Luča mikrokozma*.¹ Prevod potpisuje Paolo Lodiđani, koji je autor i vrlo nadahnu-

1 Cjelokupni tiraž knjige štampan je u Beogradu, a izdanje potpisuju dva izdavača, jedan za knjižarsko tržište Srbije, a drugi za italijansko. – Up. Petar II Petrović Njegoš, *Il Raggio del microcosmo*. Traduzione Paolo Lodigiani, Dunja Andrić. Beograd, Plato – Jaca Book, 2007; Milano Jaca Book, 2008.

tog i dopadljivog podužeg predgovora u kome se potrudio da najsloženije Njegoševo djelo približi današnjem italijanskom čitaocu.² Ovaj prevodilac amater, kome je književnost samo *hobby*, uprkos pravilima moderne traduktologije, koja podrazumijevaju dobro poznavanje oba jezika – onoga na koji se prevodi i onoga sa kojega se prevodi – napravio je lako čitljiv prevod, ne iznevjeravajući semantičku stranu Njegoševog spjeva (Mitrović 2009: 103–104). Pomoć u prevođenju ovog zahtjevnog djela Lodiđaniju je pružila Dunja Andrić, profesorica italijanskog jezika, kojoj je srpski jezik maternji i koja je potpisana kao korevodilac. Lodiđani se, pored naših izdanja i komentara, očito posredno konsultovanih, koristio uglavnom literaturom o Njegošu starijeg i novijeg datuma na engleskom, francuskom i italijanskom jeziku, kao i prevodima *Luče* na engleski. Njegova namjera bila je da italijanskom čitaocu prenese prije svega značenje, odnosno originalni pjesnički diskurs, a manje versifikaciju (Mitrović 2009: 109).

No, kako se nedavno slučajno ispostavilo, Lodiđani nije ni jedini ni prvi prevodilac koji se prihvatio prevođenja *Luče mikrokozma* na italijanski. Bezmalom sedam decenija prije njega, posvetnu pjesmu ovoga spjeva, naslovljenu Njegoševom učitelju Simu Milutinoviću Sarajliji – ukupno dvije stotine stihova – preveo je, zajedno sa svojim ocem Urošem, Vladan Desnica, datirajući prevod u novembar 1940. godine.³ Ovim prevodom on se pozicionirao kao prvi prevodilac stihova iz Njegoševe *Luče mikrokozma* ne samo na italijanski nego i na strane jezike uopšte.⁴ I to devedeset i pet godina nakon pojave prvog izdanja ovog Njegoševog djela – 1845. u Beogradu. Pored toga, sintetizujući u svom intelektualnom djelovanju i književnoj praksi elemente hrvatske, srpske i italijanske kulture i civilizacije (Roić 2017: 307), Desnica se ovim prevodom pridružio dominantnoj grupi prevodilaca iz dalmatinskog kulturnog kruga, koji su, i u XIX i u XX vijeku, Njegoševu poeziju prevodili na italijanski jezik.

Jedini do sada poznati pomen ovoga prevoda zabilježen je u prepisci Vladana Desnice s Erosom Sekvijem, književnikom i dugogodišnjim profesorom na Katedri za italijanistiku Filološkog fakulteta u Beogradu.

2 Lodiđani je u Italiji poznat isključivo kao graditelj jedrilica i autor nekoliko djela vezanih za gradnju manjih plovila.

3 Simo Milutinović Sarajlija, koga u posvetnoj pjesmi *Luče* Njegoš oslovljava sa „nastavniče“ i sa „pjevče“, proveo je u Crnoj Gori oko tri godine (septembar 1827 – mart 1831) kao Njegošev vaspitač i prvi pjesnički učitelj koji mu je podstakao interesovanje upravo za ona filozofsko-religijska i kosmološka pitanja kojima je Njegoš posvetio *Luču mikrokozma*. Tri Milutinovićeva glavna djela (*Pevanija crnogorska i hercegovačka*, *Istorija Crne Gore* i *Dika crnogorska*) posvećena su Crnoj Gori, a i prije njih, u svom djelu *Serbijanke*, Milutinović je opjevao ratničku slavu Crnogoraca i neprekidnost crnogorske slobode (Деретић 1983: 292).

4 Prvi integralni prevod *Luče mikrokozma* objavljen je 1953. godine na engleskom jeziku. Od tada pa do 1992. godine na engleskom su se pojavile verzije tri prevodioca (Clarence A. Manning, Anica Savić Rebac, Žika Rad. Prvulović), objavljene u Njemačkoj, Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama, s tim što je engleski prevod A. Savić Rebac, nakon izdanja na Harvardu i u Kembridžu, objavljen i u Novom Sadu, Beogradu i na Cetinju. Njegoševa *Luča* prevedena je u drugoj polovini XX vijeka i na makedonski, mađarski, njemački, ukrajinski i francuski jezik (Васић 2004: 516–520).

Njihova prepiska, sačuvana u još nesređenoj i nekatalogizovanoj Sekvi-jevoj zaostavštini, objavljena je 2012. godine. Na prevod stihova iz Nje-goševe *Luče* u toj korespondenciji, datiranoj od oktobra do decembra 1965. godine, odnose se dvije razglednice i tri pisma Vladana Desnice, kao i dva odgovora Erosa Sekvija. Željko Đurić, priređivač prepiske, nije iznosio pretpostavke o tome gdje bi mogao završiti „zanimljivi prevod Njegoša“ (Đurić 2012: 801). Međutim, zahvaljujući upravo ovoj prepisci zasnovana je pretpostavka da se neobjavljeni prevod, ukoliko je sačuvan, može nalaziti samo u privatnoj zaostavštini Vladana Desnice, što je i dovelo do njegovoga pronalaska. Objavljajući ga prvi put u ovom radu, prilika je da se rekonstruiše Desničin jedini, i to neuspjeli pokušaj da italijanski prevod posvetne pjesme *Luče mikrokozma* objavi dvadeset i pet godina nakon što je sačinjen.

Sve je započelo tako što je Sekvi, kao urednik časopisa Zajednice Ita-lijana *La battana*, koji od 1964. godinena italijanskom jeziku izlazi u Rije-ci, zatražio od Desnice neki prilog za to glasilo, na što je uslijedila sljedeća ponuda.

Desničino mašinom kucano pismo (Đurić, 2012: 778–779).

Zagreb, Kraševa 14, 27. oktobar 1965.

Dragi Sequi,

Prevrćući stare hartije našao sam prevod na talijanski „Posvete“ iz Nje-goševe „Luče Mikrokozme“ koji smo prije mnogo godina izradili moj otac i ja. (200 stihova). Časna starina, o kojoj u poslednjoj svesci „Letopisa M. S.“ Milan Kašanin veli: „Njegova (Kostićeva) *Santa Maria della Salute* i Nje-goševa *Posveta* u Luči mikrokozma jedine su pesme u srpskoj književnosti koje su postale iz molitve, i zato i jesu tako velike“. U želji da Vam dadem nešto za „Battanu“, pomislio sam da Vam ponudim ovaj neobjavljeni prevod, ukoliko mislite da odgovara karakteru Vaše publikacije; u protivnom – *valga la buona intenzione*.⁵ Po sebi se razumije da tražim samo Vaš principijelni odgovor, jer meritorni ćete moći dati tek kad vidite prevod. Dakle, odgovorite mi.

S najljepšim željama i pozdravima

Vaš

Vladan Desnica (autograf)

Sekvijev odgovor Desnici. Bez datuma (Đurić, 2012: 798–799).

Baš se radujem: prevod iz Njegoševe „Luče Mikrokozme“, delo Vaše i Vašeg oca, biće definitivno dragocen prilog „Battani“. Jedino se nadam da neće sprečavati našu buduću saradnju.

Složio sam se s Turconijem:⁶ bilo bi dobro da uz prevod objavimo i kratku belešku (polu do jedne stranice) koja bi tumačila nešto o Njegošu, „Luči“ i prevodu.

⁵ Važna je dobra namjera.

⁶ Serdo Turkoni takođe je bio dugogodišnji profesor na Katedri za italijanistiku na beogradskom Filološkom fakultetu.

Desničina dopisnica kucana mašinom (Đurić, 2012: 771).

Zagreb, 5. novembar 1965. Kraševa 14.

Dragi Sequi,

Vaše me pismo zateklo bolesna: imam upalu pluća, primam injekcije i čekam da prođe. Zbog toga će rukopis nužno zakasniti. Molim Vas javite dokad treba da Vam stigne.

Srdačno Vaš Vladan Desnica (autograf)

Desničino pismo kucano mašinom (Đurić, 2012: 779–780)

Zagreb, 21. novembar 1965. Kraševa 14.

Dragi Sequi,

Šaljem Vam prevod „Posvete“, da biste ga ocijenili, potrebno je svakako da ga sravnite s originalom. Kao što ćete vidjeti, prevedeno je nešto zastarjelim jezikom, koji jedini nekako odgovara prilično baroknoj intonaciji Njegoševe „Luče“. Pored toga, usvojivši i u prevodu Njegošev deseterac, morao sam se, zbog metričke ekonomije, a pri i onako sažetom Njegoševom govoru, mnogo služiti elizijama, sinerezama i starinskim kraćim oblicima i riječima; to dakako ne doprinosi ljepoti teksta, ali je bilo neizbježno da se nekako metrički ispliva. Ponovno uzimanje u rad ovog prevoda, poslije punih 25 godina, dalo mi je potrebnu distancu i diktiralo neke ispravke. No sigurno je i pored toga ostao poneki neravan stih i sl. Ovlašćujem Vas da na tim mjestima, a i inače gdje Vam se čini potrebno, predložite drugačije rješenje. Nastojao sam da se što je moguće bliže držim Njegoševa teksta, a odstupio sam samo ondje gdje sam se, i poslije mnogostrukih pokušaja i varijanata, na koncu opet uvjerio da nije moguće drukčije.

Komentara i „fusnota“ mislim da ne treba: onoliko koliko je potrebno, razumjet će se iz samog konteksta. Pored toga, bilo bi nemoguće i štetno prenositi isforsirane i malo uvjerljive *astruserije*⁷ kojima komentatori nastoje da neka mutna mjesta rastumače ko zna kakvim filozofijama, dok se najčešće radi naprosto o Njegoševim mitološkim, filozofskim i sl. *cantonatama*,⁸ a ne o tobožnjim vezama sa Miltonom i bog te pita s kim. (Na pr. sasvim je nejasna aluzija „nazdraviti čašom Herkulovom“, stih 100, jer mitologija ne zna ni za kakvu čašu u vezi sa Herkulom; ili stavljanje u jednu vreću Epikura i Pitagore kao šampiona materijalizma, itd. Takvih mjesta ima dosta, a u prevodu sam nastojao dati najprihvatljiviji smisao.)

Ali su komentari i „fusnote“ po mom mišljenju suvišni, mislim da bi trebala kratka bilješka, dvadesetak-tridesetak redaka o Njegošu i „Luči“, a to neka Vam napiše neko pozvaniji, kakav specijalista, jer se ja toga nikako ne bih primio. Veoma kratku bilješku o prevodiocima prilažem Vam, ako je baš nužno da uđe.

I, na koncu, ono najglavnije: uvrstite ovaj rad u Battanu *samo ako vam objektivno u svakom pogledu* – ne samo po kvalitetu prevoda, nego i po *interesantnosti materije* itd. – *potpuno odgovara*. Ako Vam *iz bilo kog razloga i u bilo*

7 Nejasnoće.

8 Greškama, zabudama.

kom pogledu ne odgovara, slobodno ga odbacite; vjerujte, neće mi biti nimalo krivo. (To bih vjerovatno i ja uradio da sam urednik). Samo mi vratite rukopis, i gotovo. Odgovorite mi s par redaka.

Sa srdačnim pozdravom i najljepšim željama

Vladan Desnica (autograf)

P. S. Za svaki slučaj, evo broja mog žiro računa:

Kom. banka Zagreb, općina Medveščak, br. 400-182-73-4-8416/09

Desničino pismo kucano mašinom (Đurić, 2012: 781)

Zagreb, 14. decembra 1965. Kraševa 14/1, tel. 422-749.

Dragi Sequi,

Iz vaše duge šutnje zaključujem da Vam prevod „Posvete“, koji sam Vam poslao prep. pismom 21. nov., ne odgovara za „Battanu“, kao što sam i pretpostavljao. Doista, taj bi prilog možda bolje odgovarao nekoj akademskoj filološkoj publikaciji, poput „Acta romanica“⁹ il sl., nego jednom časopisu žive i aktuelne literature kao što je „Battana“. Zato mi bez ikakva ustručavanja vratite rukopis. A ja ću Vam, kad budem imao nešto novo, rado poslati.

S najljepšim željama i pozdravima

Vaš

Vladan Desnica (autograf)

Sekvi otpisuje otprilike mjesec dana nakon što je mogao primiti Desničino prethodno pismo s prevodom, tačnije 25. decembra 1965. godine. Neprijatni obrt u vezi s objavljivanjem prevoda koji je, vidi se iz dopisnice, Desnica naslutio, zaista se obistinio. U vezi s tim, Sekvi u prvom dijelu svoj odgovor piše na italijanskom jeziku, a potom pismo nastavlja na srpsko-hrvatskom (Đurić, 2012: 801).

Dobro sam razmotrio prevod Vaš i Vašega oca; pričali smo o tome i u redakciji. I došli smo do zaključka da bi to odudaralo od vrste časopisa kakav je „La battana“. [...] Sad Vam, eto, šaljem nazad tekst ali pod uslovom da održite obećanje te da nam pošaljete, čim budete mogli, neki Vaš prilog.¹⁰ [...] Na kraju godine smo dragi moj prijatelju, od srca želim da 1966. bude i za Vas mnogo vedrija nego što su bile prošle godine.

Prepiska povodom prevoda završava se dopisnicom Vladana Desnice iz koje je jasno da još nije dobio Sekvijev odgovor od 25. decembra, uz koji će mu biti vraćena i kopija prevoda Njegoševih stihova, tako da iz njegovoga obraćanja Sekviju provijava izvjesna uznemirenost.

Desničina dopisnica, autograf (Đurić, 2012: 772).

Zagreb, 28. XII 1965.

9 Misli na časopis *Studia romanica Zagradiensia*, od XXX godišta *Studia romanica et anglica Zagradiensia*.

10 Prevod s italijanskog Željka Đurića.

Dragi Sekvi,

Mnogo se čudim što na dva moja pisma nemam od Vas nikakva odgovora. Ponavljam: ako Vam ne odgovara prilog, samo ga vratite. S pozdravima i najljepšim željama za 1966 godinu

Vaš Vladan Desnica

Mogli bi se samo pretpostaviti razlozi koji su doveli do promjene prvo bitnog stava redakcije riječkog časopisa u odnosu na podobnost Desničnog prevoda za objavljivanje.¹¹ Nudeći prevod, na osnovu Sekvijevog poziva na saradnju, Desnica je, na izvjestan način, relaksirao odluku urednika, napominjući da treba da ga objavi samo ukoliko misli „da odgovara karakteru [...] publikacije“. Sekvi je, u prvi mah, s oduševljenjem pozdravio predlog da objavi prevod posvetne pjesme *Luče* na italijanskom, što se vidi iz njegovog nedatiranog odgovora Desnici – „baš se radujem“, „dragocen prilog“ – upućenog između 27. oktobra i 5. novembra 1965. godine. Šaljući mu sâm prevod, uvjeren da je prihvaćen za štampu, Desnica u propratnom pismu dostavlja i broj svoga žiro-računa u jednoj zagrebačkoj banci, za uplatu honorara, i još jednom ljubazno napominje uredniku da prevod objavi isključivo ako „u svakom pogledu – ne samo po kvaliteti prevoda, nego i po interesantnosti materije itd. – potpuno odgovara“, naglašavajući da mu neće biti „nimalo krivo“ ako ga i odbije. Nepuna dva mjeseca kasnije, Sekvi je otpisao Desnici da bi objavljivanje prevoda Njegoševih stihova „odudaralo od vrste časopisa kakav je *La battana*“. Tako je potvrdio prevodiočevu sumnju, iskazanu u njegovom zadnjem oglašavanju ovim povodom, u kome je, sticajem okolnosti preduhitivši odgovor redakcije, Desnica iskazao svoj predosjećaj da prevod stihova iz *Luče*, ipak, „ne odgovara“, i zahtijevajući jedino da mu se rukopis vrati. Nema dokaza da je on kasnije nudio svoj prevod „nekoj akademskoj filološkoj publikaciji“ koju pominje kao alternativu riječkom časopisu. Očito se i sâm nosio mišlju da bi prevod ovih Njegoševih stihova ipak bilo primjerenije usmjeriti prema stručnoj, učenoj publici nego prema čitaocima književnog časopisa na čijim stranicama su tada, na italijanskom jeziku, objavljivani pretežno prilozi savremenih italijanskih i jugoslovenskih književnika. Moglo bi se pomisliti i da se Njegošev filozofski spjev s religijskom fabulom – pobuna Satane protiv Boga i njegovog poretku na nebu i Adamov grijeh – u zvaničnom kulturološkom svjetonazoru šezdesetih godina XX vijeka u tadašnjoj Jugoslaviji nije mogao smatrati ideološki prihvatljivim štivom, bez obzira na Njegoševu visoko mjesto u zvaničnom književnom kanonu. Iako je prevod izvjesno odgovarao „po kvaliteti“, očito nije dovoljno i „po interesantnosti materije“, što je Desnica na diskretan način i predvidio. Pretpostavci da bi „materija“ mogla biti razlog odustajanja od prevoda ide u prilog podatak da je prvo posebno izdanje *Luče mikrokozma* nakon Drugog svjetskog rata, osim u okviru edi-

11 U razdoblju od 1964. do 1989. godine ovu publikaciju, zajedno sa Sekvijem, uređivali su Serđo Turkoni i Lućifero Martini.

cije Njegoševih *Cjelokupnih djela*, izdatih povodom stote godišnjice smrti crnogorskog vladike-pjesnika (Beograd, Prosveta, 1951–1955), objavljeno tek 1963. godine u tadašnjem Titogradu (Васић 2004: 503–506), dok je, poređenja radi, *Gorski vijenac*, osim u pomenutom jubilaranom izdanju, zaključno sa 1965. godinom imao već blizu pedeset objavljenih posebnih izdanja, štampanih u svim jugoslovenskim centrima, kao i u prevodu na slovenački, makedonski i albanski jezik (Рацковић 1977).

No, prevod je, konačno, skoro sedamdeset i osam godina nakon nastanka, spreman za objavljivanje. Pitanje koje se neminovno otvara odnosi se u prvom redu na okolnosti u kojima se moglo razviti interesovanje Vladana Desnice za Njegoša i njegovo djelo. Raspoloživi podaci govore da se na policama Desničine lične biblioteke u njegovom stanu u Zagrebu, ulica Kraševa (potom Bauerova) 14, u kome danas živi njegov sin Uroš, osim čak tri primjerka Njegoševog *Gorskog vijenca*, uključujući i raritetno prvo¹², uz Dantea, Šekspira, Voltera, Montenja, Rusoa i druge evropske autore, često zastupljene u italijanskom prevodu, nalazi i izdanje djela Petra II Petrovića Njegoša, koja su u Pančevu, nakladom Knjižare Braće Jovanovića, štampana u razdoblju 1881–1886 (Marinković, „Popis kućne biblioteke Vladana Desnice“, 2006). U toj ediciji *Luča mikrokozma* objavljena je prvi put 1881. godine, kao 73. sveska *Narodne biblioteke Braće Jovanovića*, a potom je njen tiraž doštampavan još dva puta, 1884. i 1885. godine (Krivokapić, Drašković 2013: 24). Ove knjige, vrlo moguće, nije nabavio lično Vladan Desnica – one su, sudeći po godinama izdanja, mogle prije pripadati bogatoj porodičnoj biblioteci njegovih predaka, djeda Vladimira (1850–1922), oduševljenogslovenofila, ili oca Uroša (1874–1941) i strica Boška (1886–1945), pravnika po obrazovanju, ali, prema utemeljenoj porodičnoj tradiciji, velikih poklonika italijanske i francuske kulture i ruske književnosti, znalaca više stranih jezika, među kojima na prvom mjestu italijanskog, pored – kako koji od njih – francuskog, njemačkog, ruskog (Marinković, „Biografija Vladana Desnice“, 2006: 218–220). S potonjom dvojicom Vladana su vezivali ne samo rodbinski, nego i prijateljski i intelektualni odnosi (Roić, Grgić Maroević, 2018).

Početkom svoje profesionalne pravničke karijere, nakon što je 1930. godinediplomirao na Filozofsko-pravnom fakultetu u Zagrebu, Desnica je počeo intenzivno da čita renomirane autore iz raznih evropskih književnosti, kao i brojne hrvatske i srpske pisce, pa tako i Njegoša (Marinković, „Biografija Vladana Desnice“, 2006: 226). Što se domaćih autora tiče, ovaj „studiozni čitalac“ francuskih, italijanskih, antičkih i ruskih djela, ističe Stanko Korać, autor Desničine biografije i priređivač njegovih *Sabranih djela* (Zagreb, 1974–1975), naročito je cijenio Lazu K. Lazarevića, volio Lazu Kostića i Milovana Glišića, a – naglašava ovaj autor – „o Njegošu da i ne govorimo“ (Korać 1975: 462). Desnica nije tada Njegoša samo čitao nego je o njemu i pisao. U prvom broju splitskog časopisa *Magazin*

12 To su izdanja: Беч: словима ч. о. о. мехитариста, 1847; Zadar: Hrvatska knjižarnica, 1905; Херцегнови: Издање књижаре Јов. Секуловића, 1913.

sjeverne Dalmacije, čiji je i urednik bio, 1934. godine objavio je, u okviru podužeg priloga o Dositeju Obradoviću, jedan zanimljiv osvrt na Njegoša (Десница 1934). U poglavlju XI ovoga rada on Dositeja i Njegoša posmatra kao antipode:

Nikli u različitim sredinama i različitim vremenima i u vremena različitih prilika i udesa narodnog života; othranjeni duhom i zavatlani valom različitih epoha evropske duhovne istorije i jako obilježeni njihovim pečatom, oni su, napokon, različni u najvećoj mjeri po svojoj individualnoj psihi i po ulozi u životu, i to do te tačke da se, u izvjesnom pogledu, mogu uzeti kao kontrasti.

Razvijajući ideju o njihovoj suprotnosti Desnica o Njegošu kaže:

Njegoš, intelektualno nesavrnjivo jači [od Dositeja], kršna gorostasna duhovna pojava, čovjek od energije, od volje, čista državnička, vladodržačka priroda, bez predrasuda i iluzija o životu, gleda na život i svijet jednim skeptično-realnim i pesimistično pozitivnim pogledom. Naš najveći pesimista, njegov je pesimizam čist od svake sentimentalnosti, od slabosti i remisivnosti. I u tom pesimizmu ima mnogo snage, i to životne, pozitivne snage. Njegošev je zahvat za život snažan i obiman i auktoritativno siguran. Njemu, stvarno, pesimizam znači jedan pozitivan životni princip, i sazdan je od trijeznog rasuđivanja, hladnog iskustva i nesentimentalne skepse, daleko od liričkog žala, od inertne remisivnosti i sladunjave razočaranosti. – I, s tim, Njegoš je u punoj mjeri čovjek od akcije.

I, kroz sve to, – mistik!

On vidi na ovom svijetu samo zlo, opačinu, niskost i slabost, pa ima duhovnu potrebu da dočara, da stvori jedan viši, apstraktni svijet, izvan prostornih i vremenskih granica ovoga realnog, i da tamo smjesti Lijepo, Dobro, Uzvišeno i Vječito. Zlo i Dobro u Njegošu je razdijeljeno i rastavljeno: Zlo za ovaj materijalni svijet, Dobro za onaj drugi, pojmovni, apstraktni. – Njemu je Zlo – život i praksa; Dobro – apstrakcija i teorija. I radi toga, Njegoš je mistik.

Nakon što ih je postavio na dva suprotna pola: Njegoš („naš najveći pesimista“) – Dositej („naš najveći optimista“), Desnica sumira: „Dositej: racionalista, ne mistik – po vjerovanju i idejama je čovjek od ovoga svijeta. – I ipak – idealista. Njegoš: kozmički filozof, mistik, po vjerovanju i idejama čovjek od nekog višeg svijeta. I ipak – nije idealista“.

Pored naklonosti prema Njegošu uopšte, Stanko Korać saopštio je još jedan za temu ovog rada zanimljiv podatak: „Upadljivo je to da je veoma cijenio *Luču mikrokozmu* (sic!), upravo njenu filozofsko-kozmičku strukturu“ (Korać, 1975: 462). Očito da je Desnicu, više nego istorijska, nacionalno-oslobodilačka poezija *Gorskog vijenca*, s temom sudbine Crne Gore, privlačila Njegoševa misaona, odnosno religiozno-filozofska poezija, posvećena kosmičkoj sudbini čovjeka, o čemu svjedoče i citirani zapisi o Njegošu, pa je u skladu s tim vjerovatno i njegov izbor za prevođenje na italijanski pao na posvetnu pjesmu *Luče mikrokozma*, koja predstavlja svojevrsni prolog ovoga spjeva. U „Posveti“, koja se smatra i nekom vrstom njegove

„duhovne autobiografije“ (Деретић 1983: 295), Njegoš je dao odgovor na brojna pitanja koje postavljaју nauka i filozofija (Павићевић 1967: 324).

Pored očite naklonosti prema Njegošu i, posebno, prema *Luči mikrokozma*, otvara se i pitanje šta bi mogao biti eventualni neposredni podsticaj ocu i sinu Desnica da prevedu posvetnu pjesmu ovoga spjeva na italijanski jezik, završivši taj zahtjevni prevod, prema datumu naznačenom u rukopisu, u jesen 1940. godine. Neka ostane samo pretpostavka, ali nije nemoguće da je na izbor stihova iz *Luče* mogla podsticajno uticati pojava integralnog italijanskog prevoda najslavnijeg Njegoševog djela, *Gorskog vijenca*, objavljenog 1939. godine u Milanu.¹³ O ovom prevodu, koji je sačinio Umberto Urbani, tada profesor srpsko-hrvatskog jezika na Višoj trgovačkoj školi u Trstu, pisano je tokom 1940. godine u beogradskim časopisima *Srpski književni glasnik* i *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, a vođena je i žučna polemika između prevodioca Urbanija i Milana Rešetara, koji je slovio za neprikosnovenog komentatora Njegoševe poezije (Kilibarda, 2014: 236–239). Da li su smrt Uroša Desnice, početak Drugog svjetskog rata i događaji koji su u životu Vladana Desnice uslijedili u poslijeratnom razdoblju, omeli eventualno planirani nastavak rada na prevodenju cjelokupnog spjeva, može se samo nagađati. Ako se pogleda dalje u prošlost, u ovom smislu nije bez značaja ni podatak iz Desničine biografije da je on još kao dječak u Zadru, u godinama uoči Prvog svjetskog rata, bio u prilici da sluša mišljenja i diskusije čitavog jednog kruga intelektualaca – kako u okviru vlastite porodice, koja je generacijama nje govala veze s evropskim kulturama, tako i u društvu onih koji su gravitirali oko njegovog roditeljskog doma, među kojima je, pored Josipa Berse i Jakše Čedomila, bio i Bokelj Marko Car (Marinković, „Biografija Vladana Desnice“, 2006: 222). Upravo je Car bio autor predgovora za prvo integralno izdanje *Gorskog vijenca* na italijanskom jeziku prevodioca Ivana Nikolića sa samog početka XX vijeka¹⁴, kao i autor uvoda za izdanje ovog Njegoševog spjeva objavljeno u njegovom rodnom Herceg Novom 1913. godine, na stotu godišnjicu Njegoševog rođenja, a koje se i danas nalazi u Desničinoj ličnoj biblioteci u Zagrebu. A Jakša Čedomil bio je takođe poznati kritičar i prevodilac s italijanskog jezika. Očito, bilo je u životu Vladana Desnice i vrlo ranih podsticaja za upoznavanje Njegoševog djela i za njegovo prevodenje na italijanski jezik.

Na kopiji prevoda potpisani su i sin i otac Desnica. Oni su zajedno „izradili“ ovaj prevod, kako u prepisci sa Sekvijem saopštava Vladan, koji je redakciji časopisa *La battana* poslao i kratku bilješku o prevo-

13 Pietro II Petrović Njegoš, principe del Montenegro, *Il Serto della montagna*, quadro storico della fine del secolo XVII, versione di Umberto Urbani, commento di Milan Rešetar, Milano, Aldo Garzanti editore, 1939.

14 *Il Serto della montagna*, Quadro storico del secolo XVII di Pietro Petrovich-Njegus, traduzione dal serbo di Giovanni Nikolić, Fabriano, Prem. Stab. Tip. Gentile, 1902. – U knjizi je, u stvari, preštampan Carev rad na italijanskom jeziku, objavljen prvobitno u jednom rimskom časopisu: Marko Zar, „Un principe poeta“, *Fanfulla della domenica*, 6.11. 1887: 2–3.

diocima, za slučaj da bude „baš nužno“ da i ona uđe u prilog. Teško da bi se u ovom prevodilačkom poduhvatu mogao procijeniti pojedinačni udio dvojice prevodilaca.¹⁵ Možda je doprinos Uroša Desnice bio više konsultativnog karaktera, moguće da je on bio vještiji kako u tumačenju određenih specifičnih riječi i izraza iz Njegoševog jezika, tako i u upotrebi „zastarjelog [italijanskog] jezika“, za koji su vjerovali, prema Vladanovim riječima, da „jedini nekako odgovara prilično baroknoj intonaciji Njegoševe *Luče*“. S obzirom na činjenicu da je Uroš Desnica u Kraljevini SHS pripadao Narodnoj radikalnoj stranci Nikole Pašića, neko vrijeme bio predsjednik Dalmatinske vlade, poslanik u Narodnoj skupštini u Beogradu, potom i senator (Batinović 1993), možda ima osnova i pretpostavka da prevod nije prihvaćen za štampu ne samo ili ne jedino zbog teme *Luče mikrokozma*, nego i zbog prevodioca Uroša Desnice, koji je u aktuelnom ideološkom kontekstu šezdesetih godina izvjesno još uvijek mogao biti situiran u tzv. reakcionarne snage.¹⁶

Iako nakon „Posvete“ *Luče mikrokozma* nije više prevodio Njegoševu poeziju, Vladan Desnica je pokazivao interesovanje za prevode Njegoševog djela na italijanski. U jednom svom kraćem prilogu, objavljenom u crnogorskom časopisu za književnost i kulturu *Stvaranje*, on je sredinom pedesetih godina dao i nekoliko dragocjenih podataka o trećem italijanskom prevodu *Gorskog vijenca* Petra Kasandrića, za koji se tada vjerovalo da je, nakon prevodiočeve smrti 1926. godine, izgubljen, ali se i tvrdilo da je mnogo uspjeliji od dvije već objavljene verzije ovog Njegoševog spjeva na italijanskom jeziku, Nikolićeve i Urbanijeve (Десница, 1955: 245–246).¹⁷ U tom radu Desnica saopštava da je neposredno uoči Drugog svjetskog rata od jednog Kasandrićevog rođaka dobio na uvid „nepotpuni rukopis“ prevoda *Gorskog vijenca*, s molbom da nedostajući dio, otprilike jednu petinu spjeva, dovrši i kompletan prevod priredi za štampu. Nije poznato da li Kasandrićev rođak mogao znati nešto o njegovom prevodu „Posvete“ *Luče*, pa na osnovu toga pretpostaviti da bi Desnica bio dogovarajuća osoba za sređivanje rukopisa Kasandrićevog prevoda.¹⁸

15 Uroš Desnica ogledao se 1936. godine i u prevodenju s njemačkog na italijanski trideset i dva stiha „Posvete“ Geteovog *Fausta*. Prevod je sačuvan u porodičnom arhivu. – Up. „Bibliografiju radova Uroša Desnice na talijanskom jeziku“ koju je sastavio Vladan Desnica (Roić, Grgić Maroević 2018).

16 U vezi s ovim čini se zgodnim napomenuti da nije poznato da je Desnica pokušao da objavi svoje prevode na italijanski jezik dvije pjesme Jovana Dučića, sačuvane u njegovoj rukopisnoj zaostavštini, jedan datiran još 1929. godine (Roić 2006: 128). U ovom slučaju, prije nego „materija“, razlog je, bar u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, mogao biti i ideološki nepodoban autor, za razliku od Njegoša, koji je reinterpretiran u skladu s novim, komunističkim svjetonazorom u kulturi (Vahtel 2001: 176–180).

17 Taj je prevod, izgubljen sticajem okolnosti, decenijama ostao neobjavljen, čak i pošto je pronađen (Kilibarda 2013: 7–19).

18 Desnica je u međuratnom razdoblju prevodio italijanske pjesnike, ali svoje prevode nije objavljivao, osim knjižice *Eseji iz estetike* Benedeta Kročea (1938), koju je štampao u vlastitom izdanju. Tek nakon rata, pedesetih godina, tačnije 1952, objavio je dva svoja prevoda s italijanskog, roman Injacija Silonea *Kruh i vino* i prevod knjige italijanskog historičara

Vladan Desnica piše i da je ovaj prevod vidio još jednom krajem 1943. godine, takođe kod Kasandrićevog rođaka koji je rukopis, sklanjajući se iz bombardovanog Zadra, ponio sa sobom na oslobođenu teritoriju. U radu napisanom za *Stvaranje* on znalački ocjenjuje Kasandrićev prevod kao „do najvišeg stepena korektan rad“, smatrajući da je prevodilac svojom verzijom „daleko nadmašio“ ostale italijanske prevode *Gorskog vijenca*, koje je Desnica, očito, poznao. Ipak, on se ne uzdržava ni od kritičkog osvrt, zamjerajući Kasandriću da je, „u poetskom pogledu“, njegov prevod „prilično suh, uglat, izmjeren, nekrilat, nedinamičan, bez nerva“, ali naglašavajući da, i pored toga, predstavlja „odličnu i neobično solidnu bazu za jedan življi, žustriji, topliji, dinamičniji poetski prevod“. Ovako precizan sud o prevodu Desnica je mogao dati samo na osnovu solidnog poznavanja *Gorskog vijenca* i detaljnog uvida u tekst Kasandrićeve verzije, koji mu je tada, očito, dovoljno vremena bio u rukama.¹⁹

Prevod posvetne pjesme *Luče mikrokozma* otkucan je pisaćom mašinom, jednostranačno, na sedam numerisanih listova hartije formata A4, sa tri strofe od po deset stihova na prvih šest i dvije strofe na zadnjoj, sedmoj strani – ukupno 200 stihova raspoređenih, kao i u originalu, u deset strofa. Svaki peti stih je numerisan i mada nedostaje jedan (stih 193: „pred očima Srpstva i Slavjanstva“) uz posljednji ipak figurira broj 200, što bi moglo da znači da je stih slučajno ili nenamjerno izostavljen iz prevoda. Na kopiji su rukopisno unijete ispravke različite prirode – interpunkcijske, daktilografske, u redu riječi, ili su, na nekoliko mjesta, rukopisno precrtane i potom upisane izmjene pojedinih riječi, pola ili čitav stih. Rukopisno je unijeta i jedina bilješka u dnu stranice, koja se odnosi na zvjezdicom označeni stih 100 (prevod: *D’Ercole la coppa insiem trangugia* – original: „tad nazdravi čašom Herkulovom“), u kojoj piše: *Allusione*

umjetnosti Lionela Venturija *Od Đota do Šagala*. Nešto ranije, on je s italijanskog preveo i uz propratni tekst objavio čuvenu *Baladicu* Gvida Kavalkantija (*Hrvatsko kolo*, 3. 3, 1950, 768–777; 4, 652–653). U istom časopisu (*Hrvatsko kolo*, 4, 3–4, 1951, 281–287), s propratnim bilješkama (3–4, 386–387) objavljen mu je i prevod spjeva *Grobovi* Uga Foskola. Prevod kancone *Žukva* Đakoma Leopardija Desnica je objavio u titogradskom časopisu *Stvaranje* (9, 7–8, 1954, 457–464), a prevodio je i poeziju Đ. Kardučija, kao i poeziju riječkog pisca na italijanskom jeziku Osvalda Ramua (Marinković, „Biografija Vladana Desnice“, 2006: 230, 240; Roić, Grgić Maroević 2018). – Sam Desnica pobilježio je svoje prevode iz italijanske književnosti, pomenuvši i prevode Kardučijeve poezije svoga oca i strica, koje je on samo do tjerao i „izbrusio“, u pismu upućenom 31. januara 1957. godine Erosu Sekviju, koji ga je pozvao da saraduje na *Antologiji italijanske lirike* (Đurić 2012: 797). Up. i popis neobjavljenih Desnićinih prevoda iz italijanske književnosti koji se u rukopisu nalaze u njegovoj pisanoj zaostavštini (Roić 2006: 126–127). Posebna tema iz ovog konteksta je upotreba italijanskog jezika u književnim radovima Vladana Desnice (Bažo 2011: 247–265).

19 U rukopisnoj zaostavštini Vladana Desnice pronađeni su i njegovi zapisi o Njegoševom *Gorskom vijencu*: „Marginalije uz G. V.“ (Desnica, *Hotimično iskustvo*, 2006: 206–208) i „O izvođenju *Gorskog vijenca* na pozornci“ (Desnica, *Hotimično iskustvo*, 2006: 209–215). U potonjem rukopisu, nastalom 1948. godine, kako se može zaključiti na osnovu podataka iz teksta, Desnica tvrdi da je Njegošev *Gorski vijenac* „naše daleko najveće djelo, ne samo u književnosti nego uopće u umjetnosti svih južnoslavenskih naroda“.

*alquanto oscura, variamente interpretata dai commentatori.*²⁰ Zanimljivo da je i u pismu poslatom Sekviju Desnica objasnio da nema potrebe davati uz prevod komentare i fusnote i da pojedina „mutna mjesta“, koja komentatori nastoje da rastumače „ko zna kakvim filozofijama“, nijesu ništa drugo do „Njegoševe mitološke, filozofske i slične greške“. Kao primjer on tu navodi upravo aluziju iz stiha „nazdraviti čašom Herkulovom“, tvrdeći da „mitologija ne zna ni za kakvu čašu u vezi s Herkulom“²¹. Desnica je na isti način u pismu prokomentarisao još jednu Njegoševu navodnu „grešku“, a to je „stavljanje u jednu vreću Epikura i Pitagore kao šampiona materijalizma“²², ističući da takvih nedovoljno jasnih mjesta „ima dosta“ i da je u prevodu nastojao dati im „najprihvatljiviji smisao“. Neobična je koincidencija da su dva mjesta iz posvete *Luče* koja apostrofiraju Desnica privukla pažnju i hrvatskog ilirca Stanka Vraza, koji je 1847. godine u zagrebačkom časopisu za literaturu, umjetnost i narodni život *Kolo*, s malim izmjenama preštampano latiničnim pismom Njegoševu „Posvetu“ iz *Luče*, od ukupno dvanaest objašnjenja u vidu napomena u dnu stranice, većinom tumačenja crkvenoslovenskih i ruskih riječi, dva najobimnija komentara posvetio upravo čaši Herkulovoj i pomenu Epikura i Pitagore.²³ Za razliku od komentara, Desnica je sugerisao Sekviju da bi prevod ipak trebalo da prati kratka bilješka, „dvadesetak-tridesetak redaka“ o Njegošu i *Luči*, ali da bi, umjesto njega, trebalo da je napiše „kakav specijalista“, odnosno neko pozvaniji.

Sam Desnica dao je u propratnom pismu najbolji i iskreni prikaz svoga prevoda. On objašnjava kako je, da bi zadržao Njegošev deseterac, zbog „metričke ekonomije“ morao da se služi „elizijama, sinerezama i starinskim kraćim oblicima i riječima“, svjestan da je to možda narušilo ljepotu teksta, mada je „bilo neizbježno da se nekako metrički ispliva“. Radeći ponovo na prevodu nakon pauze od četvrt vijeka, unio je i neke ispravke, očito one koje su rukopisno upisane u tekst otkucan pisaćom mašinom 1940. godine. Vladan Desnica, takođe, ovlašćuje Sekviju, čiji je maternji jezik italijanski, da za poneki „neravan stih“ i sva mjesta na kojima mu se to učini da je to potrebno, ponudi drukčije rješenje.

20 Pomalo nejasna aluzija koju komentatori različito tumače.

21 Međutim, kasniji proučavaoci *Luče mikrokozma* tumače ovaj stih u značenju „umrijeti iznenada, a na vrhuncu moći, kao Aleksandar Veliki“, uz čiju se smrt, budući da je bio odan neumjerenom piću, Herkulova čaša, kao antički naziv za vrstu velikog pehara, i pominje (Флашар 2004: 348).

22 Riječ je o stihovima 151–152 i 155–160 *Luče mikrokozma*, koje Desnica ne citira u pismu, kao u slučaju „Herkulove čaše“, na koju se odnosi samo jedan stih. Miron Flašar smatra da je Njegoš u svom primjerku ruskoga prevoda *Opšte istorije* francuskog opata Miloa (C. F. X. Millot, 1726–1785) mogao pročitati o Pitagorinom učenju o selidbi ljudskih duša u životinjska tijela i preuzeti njegovu osudu Epikurovih materijalističkih stavova o smrtnosti duše (Флашар, 2004: 351). Po Milou, ova učenja dovela su poznije epikurovce da ne vjeruju u zagrobni život i besmrtnost duše (Kilibarda, Knežević, 2017: 103).

23 Petar Petrović Njegoš, vladika crnogorski, „Gospodinu Simi Milutinoviću Sarajliji“, *Kolo*, 6 (1847), 3–11.

Toliko o sudbini Desničinog prevoda posvetne pjesme Njegoševe *Luče mikrokozma*, s nadom da ćemo, što se samog prevoda tiče, u do- gledno vrijeme dobiti i traduktološku analizu metateksta autora Uroša i Vladana Desnice, koja prirodno slijedi ovome radu.

LITERATURA

- Batinović, Marita, „Desnica, Uroš“, *Hrvatski biografski leksikon*, 1993. <<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4609> 20. 1. 2018.
- Деретић, Јован. *Историја српске књижевности*. Београд: Нолит, 1983.
- Десница, Владан. „Један поглед на личност Доситејеву“. *Маџазин Сјеверне Далмације*, 1.1. (1934): 110–124. <http://kula-jankovica.unizg.hr/files/file/MAGAZIN-SJEVERNE-DALMACIJE-1934.pdf> 22. 1. 2018.
- Десница, Владан. „Још нешто о талијанским преводима Горског вијенца“. *Сиварање*, 10. 4. (1955): 245–247.
- Desnica, Vladan, „Marginalije uz G. V.“ *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice*, knjiga druga, Zagreb: V. B. Z. – SKD Prosvjeta, 2006. 206–208.
- Desnica, Vladan. „O izvođenju Gorskog vijenca na pozornici“. *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice*, knjiga druga. Zagreb: V. B. Z. – SKD Prosvjeta, 2006. 209–215.
- Ђурић, Џелјко. „Vladan Desnica i Eros Sekvi – prepiska i oko nje“. *Srpsko-italijanske književne i kulturne veze do XVIII do XX veka*. Београд: Филолошки факултет, 2012. 763–801.
- Флашар, Мирон. „Објашњења уз Лучу микрокозма“. Петар II Петровић Његош, *Луча микрокозма, Сабрана дјела – критичко издање*, I. Подгорица: ЦАНУ, 2004. 337–426.
- Kilibarda, Vesna. „Gorski vijenac Petra II Petrovića Njegoša u italijanskom prevodu Petra Kasandrića“ (uvodna studija). *Gorski vijenac u italijanskom prevodu Petra Kasandrića*, Cetinje: Narodni muzej Crne Gore, 2013. 7–19.
- Kilibarda, Vesna. *Njegoš i Italija*. Podgorica: ICJK, 2014.
- Kilibarda, Vesna i Jelena Knežević. *Njegoševa biblioteka*. Podgorica: CANU, Odjeljenje humanističkih nauka, knj. 17. 2017.
- Korać, Stanko. „Biografija“. *Eseji, kritike, pogledi*, том IV, *Sabrana djela Vladana Desnice*. Zagreb: Prosvjeta, 1975. 457–463.
- Krivokapić, Petar i Nada Drašković. *Njegoš u južnoslovenskim periodičnim publikacijama i zbornicima: 1833–2012*. Podgorica: ICJK, 2013.
- Marinković, Dušan. „Biografija Vladana Desnice“. *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice*, knjiga druga. Zagreb: V. B. Z. – SKD Prosvjeta, 2006. 217–250.
- Marinković, Dušan (prir.). „Popis kućne biblioteke Vladana Desnice“. *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice*, knjiga druga, Zagreb: V. B. Z. – SKD Prosvjeta, 2006. 251–279.

- Mitrović, Marija. „Prvi prevod Luče mikrokozma na italijanski jezik“. *Njegovševi dani*. Ur. Tatjana Većanović. Nikšić: Univerzitet Crne Gore – Filozofski fakultet, 2009. 103–110.
- Павићевић Вуко. „Објашњења уз Лучу микрокозма“. Петар Петровић Његош, *Целокуйна дела*, књига трећа, *Горски вијенац – Луча микрокозма*. Београд: Просвета; Цетиње: Обод; Сарајево: Свјетлост, 1967:321–373.
- Petrović Njegoš, Petar. „Gospodinu Simi Milutinoviću Sarajliji“. *Kolo*, 6 (1847): 3–11.
- Petrovich-Njegus, Pietro. *Il Serto della montagna*, Quadro storico del secolo XVII. Traduzione dal serbo di Giovanni Nikolić. Fabriano: Prem. Stab. Tip. Gentile, 1902.
- Петровић Његош, Петар. *Горски вијенац*. Ново издање с уводном ријечи од Марка Цара. Херцегнови: Књижарница Јов. Секуловића, 1913.
- Petrović Njegoš, Pietro II. *Il Serto della montagna*, Quadro storico della fine del secolo XVII. Versione di Umberto Urbani, commento di Milan Rešetar. Milano: Aldo Garzanti, 1939.
- Петровић Његош, Петар II. *Луча микрокозма, Сабрана дјела*, критичко издање, I. Прир. Александар Младеновић и Мирон Флашар, Подгорица: ЦАНУ, 2004.
- Petrović Njegoš, Petar II. *Il Raggio del microcosmo*. Traduzione Paolo Lodigiani, Dunja Andrić. Beograd: Plato – Јаса Book, 2007.
- Рацковић, Никола. *Јуџословенска издања Њејошевих дјела*. Библиографија. Цетиње: Централна народна библиотека „Ђурђе Црнојевић“, 1977.
- Roić, Sanja. „Vladan Desnica između dvije jadranske obale. *Stranci: portreti s margine, granice i periferije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2006. 120–143.
- Roić, Sanja. „Dom predaka u Islamu Grčkom kao pjesnički motiv. Jedna nepoznata pjesma na talijanskom jeziku iz arhiva obitelji Desnica“. Ur. Drago Roksandić. *Hrvatsko-srpski/srpsko-hrvatski interkulturalizam danas*. Zagreb: FF Press, 2017. 307–319.
- Roić, Sanja i Iva Grgić Maroević. „Vladan Desnica prevoditelj i komentator Foskolovih Grobova“, 2018 (u štampi).
- Vahtel, Endru Baruh. *Stvaranje nacije, razaranje nacije*. Preveo sa engleskog Ivan Radosavljević. Beograd: Stubovi kulture, 2001.
- Ваљо, Лука [Vaglio, Luca]. „Употреба италијанског језика у делима Владана Деснице“. *Творци српској књижевној језика*. Ur. Весна Матић и Миодраг Матицки. Београд: Вукова задужбина – Институт за књижевност и уметност, 2011. 247–265.
- Васић, Анкица. „Прилог библиографији издања Луче микрокозма“. Петар II Петровић Његош, *Луча микрокозма, Сабрана дјела* – Критичко издање, I. Прир. Александар Младеновић и Мирон Флашар. Подгорица: ЦАНУ, 2004. 503–520.

Vladan Desnica e Njegoš

Riassunto

Il contributo presenta la traduzione inedita, in lingua italiana, della „Dedica“ del poema *Il raggio del microcosmo* di Pietro Petrović Njegoš, in tutto 200 versi, firmata da Vladan Desnica e da suo padre Uroš. Datata nel novembre 1940, la traduzione è stata conservata nell'archivio privato dello scrittore a Zagabria. A conoscenza della sua esistenza si è arrivati grazie a una traccia casuale. La traduzione è stata rinvenuta tra le carte dell'archivio dalla collega Sanja Roić, professore ordinario presso il Dipartimento di Italianistica della Facoltà di Filosofia di Zagabria e dal dr Uroš Desnica, figlio di Vladan. Li ringrazio qui sentitamente di avermi dato l'opportunità di occuparmene in questo contributo che ricostruisce il tentativo – seppur vano – di Vladan Desnica di pubblicare la traduzione a venticinque anni dalla sua stesura e di esaminare le circostanze che, probabilmente, hanno influito sul fatto che la redazione della rivista fiumana in lingua italiana *La battana*, dopo l'entusiasmo iniziale, non accettasse il contributo per la stampa. La traduzione viene messa in relazione con le altre versioni italiane delle opere poetiche di Njegoš e in particolare con quelle de *Il raggio del microcosmo*, in quanto si evince che Desnica fu il primo traduttore in una lingua straniera dei versi di questo poema. Lo stesso Desnica, con questa traduzione, si inserisce nel gruppo dei Dalmati bilingui che nel XIX e nel XX secolo avevano tradotto i versi del poeta montenegrino in lingua italiana. La traduzione della „Dedica“ de *Il raggio del microcosmo* si posiziona anche nell'ambito di quegli interessi di Vladan Desnica che, da una parte, lo indirizzarono verso Njegoš, e dall'altra, fecero scaturire le sue traduzioni letterarie da e in italiano.

Parole chiave: Desnica, Njegoš, *Il raggio del microcosmo*, traduzioni di Njegoš in lingua italiana

DEDICATO
al Sig. SIMO MILUTINOVIĆ
Cettigne, 1. Maggio 1845

Sì, Maestro sempre a me diletto,
Cantor serbo cui irradia il cielo,
L'uman sorte è un onere ben strano,
È la vita una vison d'orrore!
5 Dalla soglia dei mister bandito,
L'uom da solo un mister presenta:
Gettato a burrascosa riva
Dall'arcana man d'ardito caso,
Gramo, senza avere chi l'governi,
10 Gioco d'un oscura Provvidenza,

Ei ricorda la primiera gloria,
La beatitudin va sognando;
Ma i suoi sogni e le ricordanze
Si sottraggon al mortal suo sguardo,
15 Fuggon ratto in oscure schiere
Dell'eternità nei grandi annali;
e nel lor passaggio tenebroso
Triste un solco imprimono nell'alma
Che inceppata si dibatte indarno
20 Per squarciar la tenebra che incombe.

L'uom precipitato sotto i nemi
Sorte ei quivi entrambi gl'inizi?
Ha qui forse sua duplice culla?
Chi l'creò, gli designò la terra
25 Per l'espio di misteriosa pena,
O qual breve e burrascoso premio,
o fonte di spiritual beatezza?
Ecco, questo massimo mistero,
Dello spirto l'uragan violento –
30 Le chiavi ne cela l'oltretomba.

Ahimè, quante e quante volte ansioso
Da pensier profondi travagliato,
Nel fiorito grembo di Natura,
Nutricato del vital suo succo
35 Dal suo nudo e voluttuoso seno,
Chiesi all'alma madre con ardire
A qual fine il Creator l'ha fatta:
Per la sua innumerevol prole?
O fè questa a compiacer la madre?
40 O fè entrambe l'una a prò dell'altra?

Ma la temporanea nutrice
Di stagione floreal adorna,
Di solare raggio coronata,
Intrecciando il fiorente crine
45 Di ruggiada perlea irrorato,
Al danzar d'aurocriniti astri
Onde vie più bella apparire
Al mattin dinanzi al suo Sovrano,
Alle inchieste mie piene d'ansia
50 Con sorriso muto rispondeva.

Ahimè, quante fiate la cerulea
Volta del sacrato ciel che appare

Di diamanteo seme fecondata
Impetrai con infiammati sensi
55 Di svelarmi il celeste arcano:
Se il Fattor che bella sì la fece
Forse il libro aprille acciò il creato
Laudi innalzi al Creator, oppure
Perchè l'uomo nel fatagli fogli
60 Del suo esser legga il nulla immane?

Con ardore consultai i savi
Della terra sui destin dell'uomo
E sul suo ufficio inanzi a Dio;
Ma i lor response discordanti
65 Vacillano tra terribil dubbi:
Tutti i lor pensier ridotti ad uno
Non mi dan che il vago sentimento
D'un ansioso errar nel tutto buio,
D'un idioma incompreso e muto,
70 D'uno sguardo spento da tenebre.

In profondo sonno è l'uom immerso,
Angosciato da visioni orrende,
Tanto che a mala pena scerne
L'esser proprio star fuor del sognato;
75 Ei s'illude che talor è giunto
Dal torbido sogno a liberarsi;
Falsa speme lo raggira e vana!
Perchè appunto allor va ripiombando
Nel dominio di più duro sonno
80 Nel spettacol di vision più orrenda.

Frode e astuzia in dote gli fur date
Perché possa all'insensata fiera
Della terra prender degna parte;
Il volere suo si libra a pena
85 Sopra vanni d'incostante volo.
Suo desir è incitator di brame
Orribili, e cieco guidatore;
Odio, invidia, infernal retaggio,
Ad un brutto inferior lo fanno –
90 Ma la mente agl'immortal l'uguaglia.

Nella breve e burrascosa vita
La felicità a l'uom è ignota,
La rincorre invan eternamente,
Non ne ha misura ne confine:

- 95 Quanto più verso la gloria ascende,
Vieppiù la fortuna s'inimica.
Questa terra, di milioni madre,
Non un figlio sol sa far felice:
E chi sorte prospera afferra,
100 D'Ercole la coppa insiem trangugia.
- Breve primavera ha il viver nostro,
State di sudor ratta la segue,
Fosco autunno e rigido inverno.
S'incatena giorno a giorno in fila
105 E ciascuno d'essi a nostre pene.
Dì non v'è da noi desiderato
Ne beatitudine agognata.
Chi al vento può imporre il freno?
Chi sedar il tumultuar dell'onda?
110 Chi un confin segnare al desiderio?
- Un delubro s'erger all'uom nel seno,
Mal famiglia di tristezza e duolo;
E ciascun mortal in terra nato
Regna in questa lugubre famiglia
115 Sotto la cui volta velenosa
Temporaneè soferenze han stanza.
Quest'amaro lascito che l'uomo
Al suo simil e a se stesso lega,
Il felice anch'ei lo crea dal nulla
120 Per rifar la triste armonia.
- Di ben debil organ l'uom dispone
Onde esprimer quanto sente e prova;
Ei s'industria con svariati cenni,
Con diversi gesti e movimenti
125 Della mente a rivelare i sensi.
Ma ogni voce umana articolata,
Ogni uman conato d'espressione
È di fronte a quell che dire s'intende
Un linguaggio intricate e muto,
130 Un delir dell'anima sepolta.
- Da qualunque lato guardi l'uomo
E comunque il tuo giudizio renda,
L'uom per l'uom rimane il gran mistero,
Creazion eletta è l'uom di Dio!
135 Se nascita al sol dona oriente,
Se il creato di fiaccole splende,

Se la terra non è un fingimento,
Immortale allor è l'alma umana,
E noi siam scintilla nella polve,
140 Pace da tenebre circonfusa.

O Signor, innarivabil Dio!
Si riflette in noi la gran scintilla
Della mente tua sconfinata
Come l'arco del palazzo tuo
145 Si rispecchia nel mar sterminato.
Il dì mostra il splendor del tuo serto
E la notte il tuo purpureo manto,
Di beltà miracol incompresi.
La creatura tua non ti afferra,
150 Sol dall'ente tua riman rapita.

Pitagora, e tu Epicuro,
Tiranni dell'anima immortale,
Fitta nube vi offusca e insieme
I discepol vostri ed i seguaci!
155 Voi il nome d'uomo avviliate
E nella sua missione inanzi a Dio,
Lo eguagliaste a brutaglia inconscia,
La divin scintilla al ciel ghermendo
Scaturita dal suo focolare
160 Deste alla mortalità del bruto.

I poeti, a dir dei sciocchi, sono
Una gente fuor di senno uscita.
Ma se notte non s'infraponesse,
Splenderebbe tanto il firmamento?
165 Senza il dente gelido del verno
Il tepor benigno fora ignoto;
Senza l'scemo dallo sguardo ottuso
Mente chiara non eccellerebbe.
Sol all'alma d'un poeta parla
170 Per segrete vie l'Onnipotenza.

Le bellezze del cielo e dei cieli,
Tutto quanto la virtù dell'astro
Fa fiorir, che sieno mondi e monti,
Voluttà caduche od immortali –
175 Ch'è ciò tutto: È la poesia
Del comune Padre onnipossente.
Sacro è del poeta il ministero,
La sua voce è ispirazion del cielo,

180 Pace viva il guida, e il suo linguaggio
la virtù del Creatore esprime.

Divin vate della serba gente,
Già la aferza del destin provasti –
Non sa il mondo far pago un desio.
Tu conosci anche la mia sorte
185 Che non ha riscontro sulla terra;
Sorto son del Tartaro alla soglia,
L'Ade m'urla la maledizione,
Tutti i suoi d'orror teatri scorgo;
Ma imprecare al destin non oso –
190 Per voler di Dio mi brilla speme!

Molto ancora io da te richiedo:
Canta in versi incandescenti i fasti
D'Obilić, di Giorgio e di Dusciano
195 E degli altri eroi di nostra gente;
Tuona con terribil voce infamia
a Vuizza, a Vuco e Vucassino
Traditor dannati della patria:
Per lor va offuscato il nome serbo,
200 Lieve pena a lor sarà l'inferno!

Trad. di Uroš e Vladan Desnica
Novembre 1940.